

РОЗДІЛ 10 СУДОУСТРІЙ; ПРОКУРАТУРА ТА АДВОКАТУРА

УДК 347.92

ПРОБЛЕМИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВА НА СПРАВЕДЛИВИЙ СУДОВИЙ РОЗГЛЯД У ВЕЛИКІЙ БРИТАНІЇ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ ПРАКТИКИ ЄСПЛ

PROBLEMS OF PROVIDING THE RIGHT TO A FAIR JUDICIAL REVIEW IN THE GREAT BRITAIN THROUGH THE PRESENCE OF ECHR PRACTICE

Бережанський Г.І.,
аспірант 2 року навчання
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка

Стаття присвячена аналізу проблематики забезпечення права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії через призму практики ЄСПЛ. Розглянуто судову практику ЄСПЛ щодо проблем, пов'язаних із гарантуванням та забезпеченням права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії. Автор дослідив реальні судові справи ЄСПЛ, з'ясував, які проблеми були породжені при розгляді цих справ національними судовими органами, вивчив, яким чином було вирішено проблеми забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Ключові слова: право на справедливий судовий розгляд, справедливий суд, практика ЄСПЛ, забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Статья посвящена анализу проблематики обеспечения права на справедливое судебное разбирательство в Великобритании через призму практики ЕСПЧ. Рассмотрена судебная практика ЕСПЧ по проблемам, связанным с обеспечением права на справедливое судебное разбирательство в Великобритании. Автор исследовал реальные судебные дела ЕСПЧ, проанализировал проблемы, которые были порождены при рассмотрении этих дел национальными судебными органами, изучил, каким образом были решены проблемы обеспечения права на справедливое судебное разбирательство.

Ключевые слова: право на справедливое судебное разбирательство, справедливый суд, практика ЕСПЧ, обеспечения права на справедливое судебное разбирательство.

The article is devoted to the analysis of the issue of ensuring the right to a fair trial in the United Kingdom through the prism of the practice of the ECtHR. The case law of the ECHR concerning the issues of guaranteeing and ensuring the right to a fair trial in the United Kingdom is considered. The author examined the real court cases of the ECHR, found out what problems arose in the consideration of these cases by the national judicial authorities, and examined how the problems of ensuring the right to a fair trial were resolved.

Key words: right to a fair trial, fair trial, practice of the ECHR, ensuring the right to a fair trial.

Постановка проблеми. Право на справедливий судовий розгляд є одним із визначальних у контексті гарантування належного функціонування судової системи у певній державі. Рівень забезпечення права на справедливий суд свідчить про ступінь суспільного розвитку та правової культури у державі. Проте, навіть у міцних консервативних правових системах при реалізації суб'єктами свого права на справедливий суд виникають певні проблеми практичного характеру, які потребують свого однозначного та належного вирішення. У Великій Британії наявна особлива історія формування права на справедливий судовий розгляд, створено багато механізмів його належного забезпечення, проте, навіть при цьому виникають неоднорідні проблеми практичного характеру, що відображається у подальших зверненнях підданих Великої Британії до Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ). Даний орган має міцне правове підґрунтя у вигляді напрацьованої роками судової практики та тлумачення правових принципів і норм. Саме завдяки практиці ЄСПЛ позитивно вирішується багато колізій та про-

BLEM. З огляду на це, вивчення проблем забезпечення права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії через призму практики ЄСПЛ дозволить з'ясувати характер проблем забезпечення аналізованого права, дослідити механізми їх вирішення та використати такого роду позитивний досвід для нашої держави.

Стан опрацювання. Проблематика забезпечення права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії через призму практики ЄСПЛ знайшла своє відображення у наукових напрацюваннях багатьох учених-правників, серед яких Н. Бессараб, Н. Грень, О. Ключ, В. Комаров, У. Коруц, Н. Моул, М. Погорецький, С. Погребняк, Т. Подковенко, О. Рябченко, Ю. Тобота, Е. Трегубов та ін. Проте, до сьогодні дана тематика характеризується низьким рівнем дослідження у вітчизняній правовій науці. З огляду на це, досліджуване питання є актуальним та потребує додаткового вивчення.

Метою науковою статті є аналіз забезпечення права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії через призму практики ЄСПЛ задля вио-

кремлення проблем у цій сфері та з'ясування шляхів їх вирішення у практиці ЄСПЛ.

Виклад основного матеріалу. Концепція права на справедливий судовий розгляд в англосаксонській правовій сім'ї розвивалася протягом тривалого часу. Перші спроби закріпити складові та визначити сутність вищезазначеного права можна простежити у Великій хартії вольностей 1215 року, «Петиції про права» 1628 року та Habeas Corpus Act 1679 року [8].

Право на справедливий судовий розгляд відповідно до належної правової процедури вперше було закріплене у частині 39 англійської Великої хартії вольностей 1215 р. у наступному вигляді: «Ніяка вільна людина не може бути ув'язнена або позбавлена права власності чи свобод і привілеїв... за винятком законного рішення рівних їй чи на підставі права країни (*per legem terrae*)». Сам термін «належна правова процедура» з'явився пізніше у Статуті 1354 р. короля Едуарда III, а безпосередній розвиток цієї доктрини пов'язують із судовою діяльністю Едварда Коука, який тлумачив термін *per legem terrae* як такий, що означає право «не бути притягнутим до відповідальності, за винятком належної правової процедури загального права» [8].

Право на справедливий судовий розгляд є основоположним принципом верховенства права та самої демократії не лише у англосаксонській правовій сім'ї, а й у будь-якій правовій системі. Слід зауважити, що аналізоване право застосовується як до кримінальних, так і до цивільних справ, хоча деякі певні мінімальні права, визначені у статті 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод, прийнятої Радою Європи 04.11.1950 р. (далі – Конвенція) [11], застосовуються лише у кримінальних справах.

В англосаксонській правовій сім'ї право на справедливий судовий розгляд є абсолютним і не може бути обмеженим. Це вимагає проведення справедливого і відкритого слухання впродовж розумного строку незалежним та неупередженим судом, встановленим законом. Процесуальні вимоги до справедливого судового розгляду можуть відрізнятися залежно від обставин провадження.

З тексту ст. 6 Конвенції зрозуміло, що доступність правосуддя є невіддільним елементом права на справедливий суд, хоча сам термін «доступність» у наведеній статті не вживається. У 1975 році, вирішуючи справу «Голдер проти Великої Британії», ЄСПЛ вперше прийшов до висновку, що сама конструкція ст. 6 Конвенції була би безглуздою та неефективною, якби вона не захищала право на те, що справа взагалі буде розглядатися. У рішенні по цій справі Суд закріпив правило, що ч. 1 ст. 6 Конвенції містить у собі невіддільне право особи на доступ до суду. Прямим порушенням права на доступ до суду є необхідність отримання спеціальних дозволів на звернення до суду [12, с. 359].

Попри важливість принципу справедливості судового розгляду, ЄСПЛ не напрацював якихось формально визначених правил та критеріїв справедливості. В окремих рішеннях ЄСПЛ можна зустріти позицію, що «справедливий розгляд справи» містить

такі аспекти належного відправлення правосуддя, як право на доступ до правосуддя, рівність сторін, змагальний характер судового розгляду справи, обґрунтованість судового розгляду тощо [9, с. 1].

Слід підкреслити, що сам термін «суд», вжитий у зазначеній статті, тлумачиться ЄСПЛ у широкому розумінні. Аналіз рішень ЄСПЛ засвідчує, що під поняття «суд», окрім власне судових органів, можуть підпадати арбітражі, професійні дисциплінарні органи, органи, що займаються земельними питаннями, органи дозвільної системи тощо. Виходячи з цього, постає необхідність визначитися з системою критеріїв, покладених ЄСПЛ в основу визнання того чи іншого органу «судом» у розумінні ст. 6 Конвенції. Так, до ознак таких органів можна віднести: 1) здатність ухвалювати обов'язкові для виконання рішення; 2) обов'язкова законодавча регламентація функціонування та діяльності «суду»; 3) наявність встановленої законом функції щодо розгляду юридично значущих питань; 4) гарантованість незалежності від державної виконавчої влади та інших учасників справи.

У справі *Tinnelly & Sons LTD and Others and McElduff and Others v United Kingdom* (1998 р.) [6] урядовою постановою («сертифікатом») з посиланням на міркування національної безпеки заявникам було відмовлено у поданні до суду претензії про відхилення їх тендера на проведення будівництва. ЄСПЛ постановив, що закон, який дозволяє владі видавати «сертифікат», не зводиться до автоматичного скасування юрисдикції судів Сполученого королівства, з чого випливає, що не було «істотних» перешкод для надання заявникам доступу до суду. Ст. 6 (1) була застосована, оскільки заявники могли оскаржити дану процедурну перешкоду («сертифікат») відповідно до внутрішнього законодавства, на підставі, у тому числі, несумлінності.

У справі *Roche v United Kingdom* (2005 р.) [4] Велика палата ЄСПЛ постановила «відправною точкою прийняття рішення щодо існування» права і визначення матеріального або процесуального характеру оспорюваної правової перешкоди повинні служити положення відповідного внутрішнього законодавства, а також їх тлумачення у національних судах. У тих випадках, коли найвища національна судова інстанція дає доступний і переконливий аналіз точному характеру оспорюваної перешкоди, для ЄСПЛ, згідно з порушеною у даному питанні прецедентною практикою і принципами Конвенції, будуть потрібні вагомні підстави на те, щоб не погодитися з висновком своєю, відмінну від них, точку зору щодо тлумачення норм внутрішнього законодавства.

У справі *Ashingdane v United Kingdom* (1985 р.) [1] ЄСПЛ чітко заявив, що право на доступ до суду не є абсолютним: країни-учасниці можуть вводити для сторін провадження обмеження до тих пір, поки ці обмеження мають обґрунтовані цілі, а сфера їх поширення не така значна, щоб скасовувати саму суть права. У даному випадку введення обмеження на доступ до суду психічно хворих осіб з метою захисту від несправедливих судових переслідувань осіб, які

несуть за них відповідальність, було визнано обґрунтованим. Таким чином, обмеження відповідальності представників влади, які несуть відповідальність за пацієнтів, за випадки недбалого або несумлінного поводження, а також введення одночасно з цим вимоги про пред'явлення суду істотних підстав для тверджень про недбале або несумлінне звернення перед порушенням справи, було визнано таким, що відповідає ст. 6 (1).

Окремий спектр проблем забезпечення права на справедливий судовий розгляд стосується випадків, коли член суду знайомий з однією зі сторін судового розгляду або свідком.

У справі *Pullar v United Kingdom* (1996 р.) [3] один з присяжних засідателів, обраних для участі у розгляді справи про корупцію, за випадковим збігом обставин був раніше співробітником основного свідка обвинувачення. Суд не визнав, що це могло викликати труднощі, згідно зі ст. 6 (1), оскільки детальне вивчення характеру взаємовідносин присяжного засідателя і свідка показало, що присяжний навряд чи був прихильним до свідка.

Таким чином, далекосяжні претензії, наприклад, позови проти судів присяжних, склад яких не відповідає етнічним походженням обвинуваченого, мали небагато шансів на успіх, за винятком випадків, коли конкретні факти у справі демонструють об'єктивну виправданість побоювань обвинуваченого, викликаних расистськими настроями суду.

У справі *Sander v United Kingdom* (2000 р.) [5] відповідач був азіатом. У ході розгляду справи Судом корони процес був перерваний, оскільки член колегії присяжних відправив судді записку, де стверджував, що двоє його колег-присяжних дозволяють собі зауваження і жарти неприховано расистського характеру, і висловив побоювання, що обвинувачений буде визнаний винним не на підставі поданих доказів, а з тієї причини, що є азіатом. На наступний ранок суддя отримав два листи від присяжних засідателів. Перший, підписаний усіма присяжними, а також автором скарги, спростовував голосливі твердження про расистські настрої. Другий лист був написаний одним з присяжних засідателів, який пояснював, що, ймовірно, відповідальним за жарти расистського характеру слід вважати його. Він приносив свої вибачення за завдані образи і заявляв, що насправді не має расистських нахилів. Суддя прийняв рішення не розпустити колегію присяжних, а замість цього повторно опитав присяжних про усвідомлення ними важливості свого судового завдання, після чого судовий розгляд було відновлено і визнано провину заявника скарги. Визнавши порушення ст. 6 (1), Суд постановив, що при об'єктивному розгляді колективного листа колегії присяжних було недостатньо для розсіювання побоювань заявника, оскільки присяжні не стали б відкрито визнавати свої расистські погляди.

Fair Tribes International висвітлює критику законодавства Великобританії, яка обмежує можливість звільнення підсудних, засуджених за певні сер-

йозні правопорушення. У звіті ООН критикували кількість неповнолітніх, які проводять досудове ув'язнення у Великій Британії, і велику кількість дітей із соціальної допомоги, які беруть участь у системі кримінального правосуддя. Головний інспектор у в'язницях повідомив, що у Великобританії утримання затриманих ув'язнених є гіршим за засуджених [7, с. 31].

У період з квітня 2007 року по квітень 2014 року Сполучене Королівство було визнано порушником статті 6 у восьми вирішених справах. У всіх справах виявлено порушення пункту 1 статті 6, тобто права на справедливий публічний судовий розгляд у розумний строк незалежним та неупередженим судом. У трьох випадках ЄСПЛ також визнав порушення пункту 3(с) статті 6 – права захищати себе через юридичну допомогу на власний розсуд.

Найбільш поширеною проблемою було те, що запропоновані скорочення надання правової допомоги могли поставити під загрозу право на справедливий судовий розгляд. Також існувало занепокоєння антитерористичними законами та практиками, у тому числі використанням закритого матеріалу (доказів, поданих таємно, а не розголошених на захист) під час випробувань. Деякі ЗМІ висловилися за рішення ЄСПЛ «Аль-Катада» [2], згідно з яким депортація особи у випадку, коли докази, отримані під час тортур, були подані під час судового розгляду, порушили 6 статтю 6 Конвенції.

Виходячи з аналізу судової практики, можна стверджувати про те, що у Великобританії слід збільшити вік кримінальної відповідальності до 14 або 15 років відповідно до більшості європейських країн. До того ж, негативним явищем є те, що у системі Великобританії немає адекватних гарантій для неповнолітніх, які мають труднощі у навчанні та комунікації, або для захисту неповнолітніх, яких судять у судах дорослих за найбільш серйозні злочини, що також свідчить про проблеми у сфері забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

Висновки. Таким чином, на підставі проведеного аналізу проблем забезпечення права на справедливий судовий розгляд у Великій Британії через призму практики ЄСПЛ можна зробити висновки про те, що дане право має досить високий рівень гарантування та забезпечення у досліджуваній державі. Проте, поряд з цим, національна судова практика вказує і на ряд проблем практичного характеру, які змусили осіб звернутися до ЄСПЛ. На нашу думку, це можна пояснити прецедентним характером правової системи Великобританії, а також наявністю у законодавстві застарілих норм, що не відповідають нинішньому рівню розвитку суспільних відносин. Задля подолання такого роду проблем та унеможливлення їх повторення у майбутньому варто напрацювати нові прецедентні рішення, які набудуть обов'язкової сили. Слід зауважити, що напрацювання практики ЄСПЛ продемонструвало те, що це дієвий механізм у питанні створення системи забезпечення права на справедливий судовий розгляд.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Case of Ashingdane v The United Kingdom (Application no. 8225/78) // European Court of Human Rights. – 28 May 1985.
2. Case of Othman (Abu Qatada) v The United Kingdom (Application no. 8139/09) // European Court of Human Rights. – 17 January 2012.
3. Case of Pullar v The United Kingdom (Application no. 22399/93) // European Court of Human Rights. – 10 June 1996.
4. Case of Roche v United Kingdom (Application no. 32555/96) // European Court of Human Rights. – 19 October 1995.
5. Case of Sander v The United Kingdom (Application no. 34129/96) // European Court of Human Rights. – 9 May 2000.
6. Case of Tinnelly & Sons LTD and Others and McElduff and Others v The United Kingdom (Application no. 21322/92) // European Court of Human Rights. – 19 July 1998.
7. Guide on Article 6 of the European Convention on Human Rights // Council of Europe/European Court of Human Rights. – 2013. – 66 p.
8. Robinson P. The Right to a Fair Trial in International Law / P. Robinson. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bjil.typepad.com/Robinson_macro.pdf.
9. Ключ О.В. Право на справедливий судовий розгляд: деякі аспекти. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.uabs.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/3902/1/125-127.pdf>.
10. Моул Н. Европейская конвенция о защите прав человека и основных свобод. Статья 6. Право на справедливое судебное разбирательство. Прецеденты и комментарии / Н. Моул, К. Харби, Л.Б. Алексеева. – М.: Российская академия правосудия, 2001. – 139 с.
11. Про захист прав людини і основоположних свобод: Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. // Офіційний вісник України від 16.04.1998. – № 13. – С. 270.
12. Трегубов Е.Л. Право на справедливий суд у практиці європейського суду з прав людини / Е.Л. Трегубов // Форум права. – 2010. – № 1. – С. 358–363.